

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra estetiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jonáš Waloschek

**Teorie metafory Paula Ricoeura v kontextu jeho polemiky se
strukturalismem**

**Paul Ricoeur's metaphor theory in the context of his polemic
with structuralism**

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Kubalík

Chtěl bych poděkovat vedoucímu této práce Mgr. Štěpánovi Kubalíkovi za jeho rady, trpělivost a čas, který věnoval opravám jednotlivých podob tohoto textu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. července 2017

Jonáš Waloschek

Abstrakt

Práce se bude věnovat úvahám francouzského filozofa Paula Ricoeura zaměřeným na problematiku mezi strukturalistického přístupu k jazyku a literatuře. Pozornost věnuji některým ústředním pojmovým dvojicím, o které se opírá koncepce švýcarského lingvisty Ferdinanda de Saussura. Ricoeur provádí revizi strukturalistických východisek a poukazuje na omezenost takto vymezené metody. Oproti strukturalistickému přístupu bude sledován Ricoeurův hermeneutickými úvahami inspirovaný pohled, který staví do popředí otázky diskurzu, smyslu a interpretace, tedy témata strukturalismem vytěsňovaná. Pozornost bude věnována pro Ricoeura klíčovému rozlišení mezi sémantickým a sémiotickým přístupem, které chce Ricoeur vidět jako komplementární, nikoli navzájem se vylučující. Úvahy o vztahu mezi jazykem coby systémem a promluvou nakonec vyústí v problematiku metafory jako krajního případu diskurzu podílejícího se na vývoji jazykového systému.

Klíčová slova

Paul Ricoeur, Ferdinand de Saussure, teorie metafory, teorie interpretace, diskurz, hermeneutika

Abstract

The bachelor thesis will be devoted to the reflection of the French philosopher Paul Ricoeur on the issue of the limits of the structuralist approach to language and literature. I pay attention to some central conceptual pairs, which are based on the conception of the Swiss linguist Ferdinand de Saussure. Ricoeur reviews these bases and points to the limitation of the method thus defined. Contrary to the structuralist approach, Ricoeur's hermeneutical reflections are inspired by a view that answers the issues of discourse, meaning and interpretation, that is to say, issues neglected by structuralism. Attention will be paid to Ricoeur's key distinction between the semantic and semiotic approach that Ricoeur wants to see as complementary, not mutually exclusive. Reflections on the relationship between language as a system and the speech will eventually lead to the theory of metaphor as the extreme case of discourse involved in the development of the language system.

Key words

Paul Ricoeur, Ferdinand de Saussure, theory of metaphor, theory of interpretation, discourse, hermeneutics

Obsah

Úvod.....	7
1. Východiska strukturální lingvistiky	9
1.1. Jazyk a mluva.....	12
1.2. Povaha jazykového znaku.....	14
2. Ricoeurovo setkání se strukturalismem.....	18
2.1. Předpoklady strukturalismu.....	19
2.2. Úpadek studia diskurzu.....	20
2.3. Sémantika a sémiotika.....	22
2.4. Slovo.....	23
2.5. Věta.....	25
2.6. Diskurz jako komunikace.....	27
2.7. Reference a sebereference diskurzu.....	28
3. Metafora.....	31
3.2. Metafora jako sémantická inovace.....	35
3.3. Metafora jako základ změny jazykového systému.....	36
Závěr.....	39
Seznam použité literatury	40

Úvod

Byl to Ferdinand de Saussure, švýcarský lingvista a otec moderní lingvistiky, který stál u zrodu toho, co se později začalo nazývat strukturalismem.¹ Revoluční myšlenka prvenství jazykového systému před jeho projevy dala podnět pro transformaci velké části společenských a humanitních disciplín. Pozornost se přesunula od pozorování vývoje jevů v čase k pozorování vztahů mezi těmito jevy. Právě vztahy v systému jsou primární, protože teprve ony určují povahu těchto jevů. Otázkou však je, zda tento nový přístup přináší tak silná vysvětlení, jako se sám tváří. Tuto otázku si kladl i francouzský filozof Paul Ricoeur, jehož úvahám o mezích strukturalismu se budu v této práci věnovat. Ze všeho nejdříve však budou představeny základní myšlenky Ferdinanda de Saussura. V práci se budu zabývat ústředními pojmovými dvojicemi, o které se Saussurova koncepce opírá. Pozornost bude věnována Saussurovu rozlišení mezi diachronním a synchronním přístupem a samotné povaze jazykových faktů vyskytujících se na ose synchronie a diachronie. Následující část je věnována rozlišení mezi jazykem a mluvou, u něhož se Saussure staví na stranu jazyka, který pojímá jako normu pro veškeré manifestace řeči. V této části bude sledována Saussurova tendence mluvu odsouvat mimo pole zkoumání lingvistiky. Zvláštní pozornost bude také věnována povaze jazykového systému a rozdílu mezi arbitrárním a motivovaným znakem. Cílem této části práce je jasně formulovat Saussurova rozlišení, která představují základy strukturální metody.

Proti těmto východiskům postavím jejich revizi, kterou provádí Paul Ricoeur. Ze všeho nejdříve se však pokusím objasnit kontext Ricoeurova setkání se strukturalismem. Představím Ricoeurovu úvahu o omezení strukturalistické metody a vysvětlím důvody podírající jeho tvrzení, že strukturalismus redukuje jazyk (či jakýkoliv jiný znakový systém) pouze na uzavřený svět znaků a upozadňuje otázku mluvy, která teprve dokáže něco sdělit a ustavuje vztah reference, který tuto uzavřenost překračuje. Oproti strukturalistickému přístupu nabízí Ricoeur svůj hermeneutickými úvahami inspirovaný pohled, který staví do popředí právě otázky diskurzu, smyslu a interpretace, tedy témata strukturalismem vytěsňovaná. Pozornost tedy bude věnována pro Ricoeura klíčovému rozlišení mezi sémantickým a sémiotickým přístupem, které chce Ricoeur vidět jako komplementární, nikoliv navzájem se vylučující. Následně se budu zabývat problematikou slova, které Ricoeur považuje za jistý most mezi

¹ Sám Saussure totiž o strukturalismu nehovoří. Termín strukturalismus se objevil teprve v dílech francouzského antropologa Clauda Lévi-Strausse, o jehož díle bude v této práci také řeč.

strukturou a událostí, kterou je každá realizovaná promluva, abych mohl přejít k základní jednotce diskurzu, kterou je věta. Na základě Ricoeurovy analýzy struktury věty bude obhájeno tvrzení, že diskurz není pouze neuchopitelnou a prchavou událostí. Úvahy o vztahu mezi jazykem coby systémem a promluvou nakonec vyústí v problematiku metafory, která je rovněž problematikou estetickou. Metafora zde bude zkoumána jako krajní případ diskurzu, který se podílí na vývoji jazykového systému. Závěrečná část práce tak bude věnována konfrontaci teorie metafory vycházející ze strukturalistických východisek s Ricoeurovými výhradami a jeho vlastní koncepcí metafory jako sémantické inovace.

1. Východiska strukturální lingvistiky

Je to Ferdinand de Saussure, který na začátku dvacátého století reformoval podobu jazykovědy a který je mnohými považován za zakladatele celého strukturalistického hnutí. Podle Johna Sturrocka byl Saussure inovátorem a jako každý jiný inovátor se „postavil proti ortodoxii: v jeho případě ortodoxii pozdního devatenáctého století, která diktovala, aby byl jazyk zkoumán historicky a geneticky.“² Soudobé lingvistické studium se až příliš zaměřovalo na změnu a vývoj jazyka, zatímco v pozadí zůstávala povaha toho, co se mění. V této části se tedy budu věnovat základnímu rozlišení, kterým se Saussure staví proti historickému studiu lingvistiky. Saussure totiž rozeznává dvě základní osy, po kterých se při zkoumání jazykových faktů můžeme pohybovat. Jedná se o osu následného a osu současného - osu diachronie a osu synchronie.³ Právě v lingvistice se tato distinkce musí kategoricky dodržovat, aby nedocházelo ke směšování faktů zcela rozdílného řádu.⁴ Podle Saussura se v žádném jiném systému nesetkáme s takovou rozmanitostí jednotlivých prvků a zároveň přesností jednotlivých hodnot, jakou nacházíme v jazyce. Tato mnohost nám však znemožňuje dívat se na osu vztahů v čase a vztahů v systému současně.⁵

Zkoumání podle osy synchronie odhaluje vztahy mezi koexistujícími prvky a odhlíží od veškerého působení času. Synchronní lingvistika se tedy zabývá momentálním stavem jazykového systému. Tímto systémem můžeme rozumět vztahy, které panují mezi koexistujícími termíny a které jsou přítomné v kolektivním vědomí mluvčích daného jazyka. Diachronní lingvistika se na druhou stranu zabývá vývojem jazyka. Jak říká Saussure: „Synchronní je vše, co se vztahuje k statickému aspektu naší vědy, diachronní pak vše, co má souvislost s evolucí.“⁶ Na ose diachronie naopak nelze sledovat více než vývoj jednoho konkrétního prvku. Můžeme sice postupně zkoumat všechny prvky systému, ale nikdy na ně nemůžeme nahlédnout současně. Jak již bylo řečeno, diachronní a synchronní fakty nelze v lingvistice směšovat. Synchronní fakt se vždy opírá o svůj vztah k ostatním prvkům, kdežto v případě diachronie se změna týká pouze jednoho termínu.⁷ Skutečnost, že jeden termín byl přejet z jiného jazyka a byla pozměněna jeho forma, je faktem diachronním. Tento fakt se

² STURROCK, John. *Structuralism*. MA: Blackwell Pub. 2003. s. 27.

³ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 1996. s. 109.

⁴ Tamtéž, s. 116.

⁵ Nutno poznamenat, že zvolený přístup určuje povahu předmětu, který se nám poté ukazuje, a právě proto tyto pohledy nemůžeme kombinovat.

⁶ Tamtéž, s. 110.

⁷ Tamtéž, s. 114.

však nikterak nepromítá do osy koexistencí, do současného vztahu tohoto termínu k ostatním slovům.⁸ Saussure říká: „Chtít v jedné disciplíně sjednocovat fakty tak disparátní by byl utopický podnik.“⁹ Podle Saussura je tedy diachronním faktem událost, avšak důsledky, které z této události plynou pro systém jazyka, nejsou součástí tohoto faktu.¹⁰

Rozdíl mezi těmito druhy faktů ilustruje Saussure na příkladu partie šachu. Každá šachová figurka má jasně definovaný vztah k ostatním šachovým figurkám. S každým novým tahem je však zakládán nový stav systému. Je zde vidno, že každý tah izolovaným prvkem vyvolává odezvu v systému. Tato změna vede podle Saussura k přechodu od jednoho rovnovážného stavu systému k druhému. Samotný posun figurky (diachronní fakt) však není přítomný ani v jednom z těchto stavů. Člověk, který sleduje vývoj celé partie, nechápe stav současného systému lépe než pozorovatel, který vývoj hry nesledoval. Pokud chtějí oba pozorovatelé pochopit situaci na šachovnici, mohou přitom vycházet pouze z aktuálního rozložení figurek (synchronní fakt).¹¹ Saussure však zdůrazňuje, že analogie mezi jazykem a šachovou hrou není dokonalá. V případě jazyka se totiž nesetkáme s žádným hráčem, jehož záměrem by bylo ovlivnit stav systému, jak je tomu u šachové hry. Pokud bychom chtěli, aby „šachová partie vypadala ve všech ohledech jako fungování jazyka, tak by bylo třeba předpokládat nemyslitelného a neinteligentního hráče.“¹² Ke změně v systému tedy nedochází nějakým přáním o ucelené změny.¹³ Není zasahován systém, ale pouze jeho jednotlivé prvky. Podle Saussura tedy není jazyk mechanismem, který by se poddával plánu do budoucnosti. Saussure říká, že tento úhel pohledu nám rovněž pomůže porozumět vždy nahodilé povaze určitého stavu systému. Změny jsou chápány jako nahodilé, protože synchronní hledisko žádné změny nezaznamenává a dívá se pouze na uspořádaný celek. Historická událost je dílčí a nahodilá, protože není výsledkem snahy o dosažení nového stavu systému.

Saussure se rovněž zabývá otázkou, zda se v rámci těchto faktů můžeme setkat s nějakými obecně platnými zákony. Dochází však k závěru, že o zákonech v jazyce nelze uvažovat jako o zákonech sociálních, které jsou imperativní a všeobecné zároveň.¹⁴ Sociální zákon je násilně prosazován a zároveň se týká všech jedinců ve společnosti. Na rozdíl od sociálních zákonů jsou diachronní fakty jen dílčí. Jsou sice imperativní, ale nevytvářejí mezi

---

⁸ Tamtéž, s. 112.

⁹ Tamtéž, s. 114.

¹⁰ Tamtéž, s. 113.

¹¹ Tamtéž, s. 117.

¹² Tamtéž, s. 117.

¹³ Hráč šachu promýšlející svou strategii by v případě jazyka znamenal plán změn, který sleduje ideální stav systému. Žádný takový plán však neexistuje, protože nemáme ani jeho představu, ani sílu dílčí změny prosazovat vůči vždy uspořádanému systému.

¹⁴ Tamtéž, s. 122.

sebou systém. Diachronní zákon není všeobecně platný pro všechny jednotky v systému a změny se jeví vždy jako nahodilé a dílčí. Saussure tento rozdíl ilustruje na příkladě rozladěného pianu, na které se pokoušíme zahrát jistou melodii. Falešný tón, který by piano vydalo při dotyku rozladěné klávesy, je touto diachronní změnou, projevující se imperativně. Klávesa není naladěna, tudíž musí vydat falešný tón. Tento fakt však nezasahuje povahu melodie. Není zasažen systém vztahů mezi jednotlivými tóny, které tuto melodii tvoří. Synchronní zákony tedy podle Saussura nemají sice imperativní charakter, ale mají všeobecnou povahu jako tato melodie. Synchronní zákon je jakýmsi stanoveným pořádkem. A je podle Saussura „těže povahy jako zákon konstatující, že stromy určitého sadu jsou vysázeny křížem.“¹⁵ Synchronní zákon se tedy neprosazuje násilím jako zákon diachronní, ale je všeobecný, jelikož se týká všech členů systému. Je jakýmsi principem pravidelnosti a uspořádanosti systému.

S protikladem synchronní a diachronní lingvistiky vyvstává i otázka odlišnosti metody, kterou se musí lingvistika při zkoumání těchto odlišných faktů řídit. Naznačenou rozdílnost mezi osou synchronní a diachronní nyní Saussure ještě vyostřuje, když říká, že „rozdíl, mezi termíny následnými a termíny koexistujícími, mezi fakty dílčími a fakty zasahujícími do systému, vylučuje možnost z nich činit předmět jediné vědy.“¹⁶ V případě diachronního přístupu se lingvista podle Saussura podobá pohybujícímu se pozorovateli, který se ve snaze zachytit vývoj jazyka pohybuje z jedné perspektivy do druhé. Postupuje přitom stejně jako malíř, který se snaží zachytit panoráma Alp. Toto panoráma zachycujeme vždy z jednoho bodu. Podle Saussura by bylo „absurdní načrtávat panoráma tak, že je budeme zachycovat z mnoha vrcholů.“¹⁷ V případě synchronního studia však vždy vycházíme z určitého stavu systému. Nemůžeme si dovolit srovnávat jednotlivé perspektivy, ale máme k dispozici perspektivu jedinou. Máme-li tento systém celistvě zachytit, je třeba zaujmout jedno nehybné hledisko. Synchronie podle Saussura jasně dominuje nad diachronií, jelikož je realitou všech mluvčích daného jazyka. Synchronní hledisko nám poskytuje vždy jednotnou perspektivu. Hledisko diachronie však musí obsáhnout jak perspektivu prospektivní, tak retrospektivní.¹⁸ Z hlediska jednoty synchronního hlediska si podle Saussura nemůžeme dovolit přecházet od jednoho jazykového systému k druhému, jelikož musíme vycházet z jednoho souboru faktů. Diachronní lingvistika si však tento přechod dovolit může, protože termíny, které studuje,

---

¹⁵ Tamtéž, s. 120.

¹⁶ Tamtéž, s. 115.

¹⁷ Tamtéž, s. 110.

¹⁸ Tamtéž, s. 118.

nemusí nutně náležet pouze jedinému jazyku. Nutno poznamenat, že synchronní pravda nikterak nevyklučuje pravdu diachronní. Obě pravdy jsou podle Saussura stejně absolutní. Podle Saussura pouze nemůžeme směřovat hodnotu etymologickou a hodnotu synchronní, což bylo neduhem předchozího studia jazyka.¹⁹

1.1. Jazyk a mluva

V předchozí části jsme vymezili dvě rozdílná hlediska, které Saussure v lingvistice rozlišuje. Otázkou však zůstává, jak tato hlediska formují předmět zkoumání lingvistiky a co pro tento předmět znamená upřednostnění synchronní perspektivy. Na první pohled se totiž může zdát, že je tímto předmětem řeč. Jak však v této části uvidíme, řeč tímto předmětem být nemůže. Podle Saussura je totiž řeč natolik rozmanitá, že je k ní obtížné zaujmout jednotnou pozici.²⁰ Saussure říká, že budeme-li „řeč studovat z více stránek zároveň, bude se nám předmět lingvistiky jevit jako neuspořádaná změť věcí různé povahy a bez vzájemné souvislosti.“²¹ V lingvistice podle Saussura nemůžeme očekávat dopředu daný předmět, jako je tomu v případě jiných věd (zoologie – živočich). Teprve v závislosti na hledisku se formuje předmět zkoumání. Samotná řeč je tedy různorodá a podle Saussura zasahuje jak do oblasti jevů týkajících se pouze jedince, tak jevů společenských. Řeč je fyzická, psychická i fyziologická. Řeč tedy netvoří homogenní předmět, naopak se v ní setkáváme s nepřeklenutelnými rozdíly. S otázkou oddělení faktů synchronních a diachronních tedy souvisí otázka rozlišení mezi jazykem (*langue*) a mluvou (*parole*). Z obtížností, které jsou způsobeny rozmanitostí řeči, vede podle Saussura pouze jediné východisko: „(...) od samého začátku je třeba se stavět na půdu jazyka a chápat ho jako normu všech ostatních manifestací řeči.“²²

Řeč je podle Saussura tvořena svazkem jazyka a mluvy. Jazyk je předpokladem srozumitelnosti mluvy a mluva předpokladem tvoření jazyka.²³ Máme-li však dospět k tomu, čím je tvořen jazyk, musíme jej od mluvy oddělit. Saussure říká: „Oddělujeme-li jazyk od mluvy, oddělujeme i (1) to, co je u jednotlivce sociálního; (2) to, co je podstatné, od toho, co je podružné a více či méně náhodné.“²⁴ Podle Saussura je primární tvoření jazyka, ne tvoření mluvené řeči, což mimo jiné dokazuje i na výsledcích výzkumů afatických poruch. Když dojde ke zranění mozku, máme problém tvořit slova, evokovat správné znaky, kdežto vydávat

¹⁹ Tamtéž, s. 123.

²⁰ Tamtéž, s. 45.

²¹ Tamtéž, s. 45.

²² Tamtéž, s. 46.

²³ Tamtéž, s. 54.

²⁴ Tamtéž, s. 50.

zvuky umíme ve většině případů stále. Je to tedy právě jazyk, který je podle Saussura primární a dodává řeči jednotu.²⁵

Při zkoumání jazyka je podle Saussura třeba jít dál, než k individuálnímu aktu, který tvoří tzv. okruh mluvy.²⁶ Jazyk je především sociálním faktem operujícím pouze na psychické úrovni. Saussure dodává: „Jazyk je pro nás řeč mínus mluva. Je to úhrn jazykových zvyků, které umožňují mluvčímu rozumět a dorozumět se.“²⁷ Aby byl jazyk jazykem, je třeba masy mluvčích tohoto jazyka. Jazyk neexistuje vně společenství. Jazyk je tedy sociálním faktem, je zásobnicí a gramatickým systémem, který existuje v mozku každého, ale celistvě je obsažen teprve v masě mluvčích daného jazyka, jelikož systém ovládaný jednotlivcem může obsahovat odchylky a neúplnosti. Jazyk rovněž není funkcí mluvčího, ale je to produkt, který jedinec registruje pasivně.²⁸ Jazyk je podle Saussura dobře vymezený objekt v různorodých faktech řeči, je sociální částí řeči, která je vnější vůči jednotlivci. Ten se nemůže sám podílet na jeho modifikaci a vytváření. Jazyk lze studovat odděleně od mluvy jako objekt a na rozdíl od ní je organismem, který si můžeme osvojit i když je jazyk mrtvý.

O mluvě hovoří Saussure jako o individuálním aktu vůle a inteligence. Mluva je podle Saussura exekutivní a realizační stránkou řeči. Je to její individuální manifestace, která je pod kontrolou jednotlivce. V mluvě je podle Saussura dobré odlišovat „(1) kombinace, jejichž prostřednictvím mluvčí užívá kódu jazyka k vyjádření své vlastní myšlenky; (2) psychofyziologický mechanismus, jenž mu umožňuje tyto kombinace navenek vyjádřit.“²⁹ Mluva se podle Saussura rovněž podílí na vývoji jazyka, na inovacích v systému. Jsou to právě mluvčí daného jazyka, kteří se opakovaným užíváním pozměněných termínů podílejí na změně. Jedno slovo je pozměněno kvůli snažší výslovnosti a tato změna se postupně stane normou a součástí systému. Nutno opět poznamenat, že dopad této změny na systém není nikdy dopředu odhadnutelný. Saussure dodává, že vše, co je v jazyce diachronní, je diachronní jen skrze mluvu. V historii jazyka rozlišuje dva momenty. Prvním je moment, kdy se změna jazyka týká jednotlivých mluvčích. V druhém momentu se tento nový prvek stává faktem jazyka pro všechny mluvčí a je přijímaný celým společenstvím.

---

²⁵ Tamtéž, s. 47.

²⁶ Tamtéž, s. 48.

²⁷ Tamtéž, s. 106.

²⁸ Tamtéž, s. 50.

²⁹ Tamtéž, s. 50.

1.2. Povaha jazykového znaku

Racionální lingvistika musí podle Saussura přijmout dvě dříve zmíněná rozlišení. Je třeba rozlišovat mezi synchronním a diachronním přístupem a mezi jazykem a mluvou. Jak jsem se již ukázal, pro Saussura je velmi důležité, aby byl každý fakt zařazen do své sféry a následně byl zkoumán patřičnou metodou.³⁰ Máme tedy synchronní metodu a zároveň jsme oddělili jazyk od mluvy. Předtím, než představím Ricoeurovu revizi těchto strukturalistických východisek, je třeba se věnovat povaze samotného systému jazyka a jazykového znaku. Ze Saussurova vymezení hodnoty znaku a jeho charakterizace jazykového systému, vyplyne totiž celá řada tvrzení, vůči kterým se Ricoeur staví kriticky. Ze všeho nejdříve se tedy budu zabývat Saussurovým pojetím znaku (*signe*). Jazykový znak je podle Saussura základní jednotkou jazykového systému. V jazykovém znaku podle Saussura dochází k sepětí pojmu a akustického obrazu. Výraz „pojmem“ nahrazuje Saussure výrazem „označované“ (*signifiant*). Výraz „akustický obraz“ nahrazuje výrazem „označující“ (*signifié*). Označované je představou, zatímco označující je psychickým otiskem zvuku, se kterou je tato představa svázána. Nutno poznamenat, že označující a označované jsou neoddělitelné. Saussure říká: „Oba tyto prvky jsou spjaty a jeden vyvolává druhý.“³¹ Označující musí mít vazbu k označovanému. Označující nemůže být jaksi prázdné, nemůže být pouhým spojením hlásek bez svého významu. Stejně tak označované neexistuje bez vazby k psychickému otisku zvuku. Jak shrnuje Jonathan Culler ve své knize věnované Saussurovi, označující a označované „existují pouze jako komponenty znaku.“³²

Další klíčovou vlastností znaku je jeho arbitrární povaha. Jazykový znak je podle Saussura arbitrární, jelikož není nikterak motivován skutečností, ke které odkazuje. Není zde dopředu nastolen vztah mezi označujícím a označovaným a podoba znaku je konvenční. Ani v případě onomatopoických slov nelze podle Saussura hovořit o nearbitrárnosti označujícího. Tuto arbitrárnost spatřujeme ve chvíli, kdy např. Slovo hafhaf porovnáme s německým wauwau.³³ Ovšem i na úrovni označovaného se setkáváme s arbitrárností. Saussure kritizuje zejména představu jazyka jako nomenklatury. Označované není napříč jazyky jednotné a neexistují zde jakési hotové ideje, které by byly pouze zastoupeny odlišnými označujícími. Označované tedy neexistuje předem a tudíž je rovněž arbitrární. Kdyby byl jazyk

---

³⁰ Tamtéž, s. 126.

³¹ Tamtéž, s. 97.

³² CULLER, Jonathan D. *Saussure*. Bratislava: Archa, 1993. Filozofia do vrecka, s. 19.

³³ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*, s. 99.

nomenklaturou, byly by vztahy mezi představami a označujícími fixovány. Jazyk se však neustále mění, protože se tyto představy vyvíjí. Jazyk tedy „není nomenklaturou, proto jeho označující neexistují před představami, ale jsou to představy podmíněné a schopné změny, které se mění od jedné epochy jazyka k druhé.“³⁴

Další vlastností jazykového znaku je podle Saussura jeho lineárnost. Označující je auditivní a probíhá pouze v čase, je tudíž lineární povahy, což se nejlépe projevuje v okamžiku, kdy jej zachytíme písmem. Právě na této lineárnosti podle Saussura závisí samotný mechanismus jazyka. Jak již bylo vidět v části věnované vztahu mluvy a diachronie, s aspektem času vstupuje do jazyka rovněž změna. Jazyk je tedy třeba chápat i z hlediska proměnlivosti vztahu mezi označovaným a označujícím, z hlediska proměnlivosti znaků. Podle Saussura neexistuje žádný jazyk, který by odolával tlaku času, přestože je před změnou do značné míry chráněn arbitrarností znaků. Podle Saussura totiž „čas mění vše, a není důvodu, proč by se měl jazyk tomuto univerzálnímu zákonu vymykat.“³⁵ Princip změny se tedy zakládá na principu kontinuity jazyka. Změny vždy ústí v posun ve vztahu mezi označovaným a označujícím. Na rozdíl od jiných systémů, v nichž není arbitrarní povaha znaku tak dominantní a vztahy jsou do jisté míry přirozené, není v jazyce předpokládaná shoda mezi jedním a druhým. Tak je tomu podle Saussura například v módě, kde tvar šatů musí vždy více či méně korespondovat s tvarem lidského těla. Nesetkáváme se zde s takovou svobodou, která je přítomná v jazyce. Jazyk však podle Saussura „není ve volbě svých prostředků omezován ničím, neboť je zřejmé, že nic asociaci libovolné ideje s libovolným sledem hlásek nebrání.“³⁶

Přejděme nyní k otázce povahy jazykového systému, kterého je znak základní jednotkou. Tak ze všeho nejdříve je tento systém uzavřený. Tím má Saussure na mysli to, že systém nemá vztah ke skutečnosti, ke které skrze něj odkazujeme. Jinými slovy, tato skutečnost je vůči systému vnější. Otázkou však zůstává, jak nabývá znak své hodnoty, nejsou-li v této hodnotě zahrnuty představy a znaky v systému postrádající vztah k věcem, ke kterým jejich prostřednictvím můžeme odkazovat. Saussure upozorňuje, že pojem hodnoty se nekryje s pojmem významu. Význam francouzského slova „moutton“ a anglického slova „sheep“ může být stejný (ovce), ale hodnota slova „moutton“ je jiná, protože termín „mutton“ může znamenat i jehněčí. Slovo „sheep“ má tedy stejný potenciál odkazovat k ovci jakožto ke zvířeti, jaký má slovo „moutton“, ale na rozdíl od slova „moutton“ nikdy nemůže odkazovat

---

³⁴ CULLER, Jonathan D. *Saussure*, s. 23.

³⁵ Tamtéž, s. 105.

³⁶ Tamtéž, s. 104.

k jehněčímu masu. Hodnota je tedy stále virtuální, kdežto význam je spjat s konkrétním použitím. Jak shrnuje Culler, znaky jsou „členy systému a jsou definovány svými vztahy k ostatním členům tohoto systému.“³⁷ Saussure pojem hodnoty přibližuje opět na příkladě šachové partie. Figurka jezdce sama o sobě žádnou hodnotu nemá. Hodnotu získává až v okamžiku, kdy jí přidělíme pole na šachovnici a postavíme ji do vztahu k ostatním figurám, vůči kterým se vymezuje. Figurka jezdce jako fyzický objekt by mohla být v případě ztráty nahrazena jinou. Tato nová figurka by měla stejnou hodnotu jako figurka jezdce, přestože fyzicky by se původní figurce jezdce nepodobala. Jazyk je tedy mechanismem, který funguje dál i přes poškození, kterým je vystaven, jelikož znaky „nejsou vymezeny pozitivně svým obsahem, ale negativně, svými vztahy k ostatním termínům systému.“³⁸ Jazyk se podle Saussura může spokojit pouze s rozdíly, s protiklady něčeho a něčeho, právě proto se jednotlivé tvary mohou měnit do té doby, dokud se proti sobě mohou vymezovat.³⁹ Saussure dochází k závěru, že „žádný segment jazyka nebude moci v konečném pohledu být založen na něčem jiném než na neshodě s ostatním.“⁴⁰

Nyní se zaměřím ještě na jedno rozlišení, které Saussure vypracovává a které bude později rozvinuto v části věnované metafoře. Podle Saussura je v jazyce třeba rozlišovat mezi dvěma typy vztahů mezi znaky. Jsou to vztahy syntagmatické a asociativní. Hodnota jazykového znaku totiž vyplývá jednak z horizontálních syntagmatických vztahů k ostatním částem promluvy, jednak z vertikálních asociativních (paradigmatických) vztahů k jiným jazykovým znakům, které by ho mohly nahradit.⁴¹ Pojem syntagmatu se podle Saussura vztahuje na úroveň fonémů, slov, ale i vět.⁴² Tyto vztahy tedy vznikají v důsledku jistého zřetězení, v důsledku lineárního charakteru jazyka. Řadíme-li slova za sebou, dochází ke vzniku různých syntagmat. Tato syntagmata se tedy vždy skládají ze dvou nebo více jednotek. V syntagmatu má termín svou hodnotu, protože stojí v opozici k termínům mu předcházejícím a následujícím. Syntagmatické vztahy jsou tedy vztahy mezi jednotlivými již užitými jednotkami v promluvě, zatímco vztahy asociativní jsou vztahy mezi daným znakem a jeho alternativami, ale i znaky, které může daný znak nějak asociovat. Do této osy tedy náleží i

---

³⁷ Tamtéž, s. 24.

³⁸ SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*, s. 145.

³⁹ Tamtéž, s. 115.

⁴⁰ Tamtéž, s. 145.

⁴¹ Nutno poznamenat, že Saussure hovoří o ose syntagmatu a o ose asociativních vztahů, ale druhý člen této dvojice byl později nahrazen pojmem „paradigma“. Pojem „paradigma“, jakožto množina prvků mající společné rysy, které jsou vzájemně substituovatelné, totiž lépe charakterizuje představu této osy, pro jejíž popsání neměl Saussure podobný pojem. Tohoto pojmu užívá například Roman Jakobson, jehož teorii bude věnovaná část zabývající se metaforou.

⁴² Tamtéž, s. 152.

znaky s opačným významem, které také určují povahu námi zvoleného znaku. Do skupiny asociativních vztahů tedy patří například synonymie nebo homonymie. Toto rozlišení bude klíčové pro strukturalistickou teorii metafory, kterou ve svém díle podává Roman Jakobson a vůči němuž se Ricoeur bude vymezovat.

Zbývá se věnovat otázce změny jazykového systému. Podle Saussura je arbitrární charakter jazykového znaku jedním z důvodů, proč je nemožné aktivně měnit jazyk. Není-li znak motivovaný skutečností, neexistuje žádný prostor pro diskuzi o jeho vhodnosti. Neexistuje-li žádný vztah podobnosti mezi označením „pes“ a skutečným psem, pak nemůžeme tvrdit, že by anglické slovo „dog“ bylo lepším označením. Tato vlastnost jazyka je jistým ochranným mechanismem vůči zásahům do systému. Znak se sice jeví jako libovolný ve vztahu k tomu, k čemu odkazuje, ale ve vztahu ke společnosti, která jazyk užívá, libovolným není. Jsme nuceni volit mezi znaky, které nám jazyk poskytuje, jelikož jazyk vždy dědíme od předchozích generací. Podle Saussura „žádná společnost nezná a nikdy neznala jazyk jinak, než jako produkt děděný od předchozích generací, který je třeba přijímat takový, jaký je.“⁴³ Podle Saussura je to právě arbitrárnost znaku, společně s faktem, že je mluva sociálním faktem, jistým prostředkem tlumení proměnlivosti jazyka a příčinou tohoto dědění.

---

⁴³ Tamtéž, s. 101.

2. Ricoeurovo setkání se strukturalismem

Paul Ricoeur, francouzský filozof a představitel filozofické hermeneutiky, se setkává se strukturalismem v době jeho největšího rozmachu. David Pellauer říká, že strukturalismus „byl dominantním hlasem ve francouzských intelektuálních kruzích od roku 1960 až do roku 1970, před tím, než dal vzniknout tomu, co bylo nejprve nazýváno post-strukturalismem, poté dekonstrukcí nebo post-modernismem.“⁴⁴ Východiska strukturální lingvistiky podaná v Saussurově *Kurzu obecné lingvistiky* hrála podstatnou roli ve vývoji ostatních společenských a humanitních věd. Strukturalismus jako vědecký směr však v tuto dobu nestavěl pouze na základech, které byly položeny Saussurem, ale významně překročil původní Saussurův lingvistický projekt. Strukturalistická metoda byla aplikovaná na jiné než jazykové znakové systémy a lingvistická revoluce byla chápána jako vzor pro ostatní humanitní a společenské vědy, které usilovaly o zvědečtění svého studia. Rozvoj původně saussurovské lingvistiky směřuje do oblasti fonologie a otevírá možnost studia systémů fonémů jako konečných a jasně vymezených systémů, které lépe odpovídají předpokladům strukturalismu. Roman Jakobson charakterizuje fonémy jako jednotky s čistě negativní hodnotou, které se vůči sobě opozičně vymezují.⁴⁵ Tato fonologická revoluce se stává zdrojem inspirace pro vznik strukturální antropologie, v čele s Lévi-Straussem, Ricoeurovým současníkem. Mou snahou v této práci však není poukazovat na Ricoeurovu kritiku tohoto pozdního stádia strukturalismu. Stádia, které Ricoeur nazývá kritickým bodem, ve kterém si strukturalismus přestává být vědom svých mezí.⁴⁶ Mým cílem v této části práce bude obrátit se společně s Ricoeurem směrem k základům, ze kterých strukturalismus vychází a které položil právě Ferdinand de Saussure. Jak shrnuje Pellauer, Ricoeur zpochybňuje „Saussurovo původní rozlišení mezi *langue* a *parole*, kde pouze první můžeme zkoumat vědecky, z čehož plyne, že *parole* je odsunuta mimo racionální zvažování.“⁴⁷ Ricoeur nezpochybňuje přínosy strukturalismu, ale spíše tvrzení, že by bylo strukturalistické vysvětlení jazyka tím jediným možným a postačujícím. Ricoeurovo zkoumání jazyka a diskurzu, který prozatím budeme chápat jako akt mluvení v opozici vůči jazyku coby systému, je snahou o nalezení takové filozofie jazyka, která by respektovala různost a mnohost podob lidské komunikace a zároveň by jazyk

⁴⁴ PELLAUER, David. *Ricoeur: a guide for the perplexed*. New York: Continuum, 2007, s. 55.

⁴⁵ JAKOBSON, Roman. *Six Lectures on Sound and Meaning*. Hassocks: Harvester Press, 1978.

⁴⁶ RICOEUR, Paul. Struktura a hermeneutika. In: *Znak, struktura, vyprávění: výbor z prací francouzského strukturalismu*. Brno: Host, 2002, s. 274.

⁴⁷ PELLAUER, David. *Ricoeur: a guide for the perplexed*, s. 58.

neštěpila na vzájemně nesouměřitelné oblasti. Ricoeur tedy kriticky posuzuje východiska strukturální lingvistiky. Dle jeho slov totiž „právě zde můžeme zjišťovat platnost strukturální analýzy i její meze“.⁴⁸

2.1. Předpoklady strukturalismu

Pokusím se nyní rekonstruovat Ricoeurovu interpretaci základních Saussurových rozlišení a východisek pramenících z *Kurzu obecné lingvistiky*. Ricoeur se těmito východisky zabývá, aby zachytil postupné vytrácení se složky diskurzu z pole zkoumání lingvistiky. Ze všeho nejdříve se podíváme na rozlišení mezi mluvou a jazykem. Saussurův jazyk (*langue*) je podle Ricoeura kódem nebo souborem kódů, na základě kterého tvoříme mluvu (*parole*), kterou Ricoeur nazývá zprávou. Mluvení je chápáno jako psychofyziologický úkon. Promluva je individuální výkon a je svobodnou kombinací ustálených jednotek systému, tedy znaků.⁴⁹ Zpráva je individuální a kód je kolektivní. Obě tyto složky však nemají stejný vztah k času. Zpráva se odehrává v diachronní linii, kdežto kód se nachází v souboru současně přítomných elementů, čili na ose synchronie. Kód je anonymní, kdežto ke zprávě se váže intence mluvčího. Zpráva je výsledkem rozhodnutí jednotlivce, kdežto kód je povinný pro všechny mluvčí daného jazyka. Kód je rovněž chápán jako soubor diskrétních entit, který podléhá zkoumání empirické vědy. Ricoeur říká, že „*langue* je předmětem jediné vědy, předmětem deskripce synchronických systémů jazyka.“⁵⁰ Jazyk jako kód se tedy poddává synchronnímu přístupu. Ze Saussurových závěrů sice vyplývá, že i mluva může být předmětem zkoumání vědy, nemůže si však činit nárok na to, aby byla předmětem zkoumání vědy jediné a podrobuje se například studiu fyziologie nebo psychologie, na rozdíl od jazyka. Mluva se tedy vytrácí někde v oné individuální kombinaci znaků a není možné zde zkoumat stejné zákonitosti a danosti jako v případě jazyka. Podle Ricoeura má strukturalismus úspěch tam, kde můžeme:

1. pracovat s korpusem již utvořeným, ustáleným, uzavřeným a v tomto smyslu mrtvým;
2. inventarizovat prvky a jednotky;
3. uvádět tyto prvky nebo jednotky do vztahu opozice, zejména opozice binární;
4. vytvářet algebru nebo kombinatoriku těchto prvků a opozičních párů.⁵¹

⁴⁸ RICOEUR, Paul. Struktura, slovo, událost. In: *Život, pravda, symbol*. Praha: OIKOYMENH, 1993, s. 203.

⁴⁹ RICOEUR, Paul. Struktura, slovo, událost, s. 205.

⁵⁰ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 16.

⁵¹ RICOEUR, Paul. Struktura, slovo, událost, s. 203.

Základním předpokladem pro použití strukturální metody je podle Ricoeura přítomnost takového systému, který je souborem konečných diskrétních jednotek. Vzorovým příkladem takovýchto systémů jsou podle Ricoeura systémy fonologické, a to právě kvůli jejich konečnosti, kvůli konečnému počtu jednotek. Jazyk sice není takto ideálním systémem, ale představa nekonečného slovníku by byla podle Ricoeura absurdní. Dalším předpokladem pro použití strukturální metody je ten, že žádná entita v systému nemá význam sama o sobě.⁵² Význam se ustavuje na základě hry opozic jednotek v systému. Plurál není plurálem, dokud se nevymezí vůči singuláru. Toto podle Ricoeura vede Saussura ke konstatování, že jazyk je formou, nikoliv substancí. Aby byl substancí, musely by být entity jazyka autonomní a na sobě nezávislé. Všechny vztahy v systému jsou tedy imanentní. Sémiotické systémy jsou uzavřené a nemají vztah k vnějšku, k realitě, která je nesémiotická. Tato vlastnost systému vychází ze Saussurovy teorie znaku. Znak nemá vztah k věci samotné, ale obsahuje pouze vztah mezi označujícím a označovaným. Z tohoto závěru vyplývá, že se lingvistika nemusí zabývat nelingvistickými entitami, tedy něčím, co by stálo mimo jazyk.

Z takto podaných východisek vyplývají podle Ricoeura jasně hierarchizované roviny, které musí strukturální metoda při svém zkoumání zohledňovat. Synchronie má přednost před diachronií, jelikož změna není uchopitelná tak jako systém, který jakékoliv změně předchází. Systém však uchopitelný je, jelikož je uspořádáním prvků v simultánní celek, který se nám poddává najednou.⁵³ Hledisko strukturální je postaveno do opozice k hledisku genetickému. Předpokládá přednost stavu jazyka před jeho dějinami, tedy přednost synchronního hlediska před hlediskem diachronním. Ricoeur říká: „Dějiny změn proto musí nastoupit až po teorii, která opisuje synchronické stavy systému.“⁵⁴

2.2. Úpadek studia diskurzu

Je to zejména předpoklad imanentnosti a uzavřenosti systému, který měl podle Ricoeura největší vliv na úpadek studia diskurzu. V Saussurově koncepci už jazyk podle Ricoeura „nevystupuje jako zprostředkovatel mezi myšlením a věcmi. Vytváří si svůj vlastní svět, v rámci kterého – díky vzájemné hře opozicí a rozdílů, které jsou pro systém konstitutivní – každý element pouze odkazuje na jiné elementy stejného systému.“⁵⁵ S příchodem Saussurových distinkcí není již jazyk chápán pouze jako něco, co nám dovoluje hovořit.

⁵² RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 18.

⁵³ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 205.

⁵⁴ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 17.

⁵⁵ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 19.

Podle Ricoeura je vítězství strukturálního hlediska vítězstvím vědeckosti.⁵⁶ Otázkou však zůstává, co je důsledkem této výhry. Každý z dříve zmíněných aspektů strukturalismu představuje podle Ricoeura zisk i ztrátu. Získáváme možnost učinit jazyk předmětem zkoumání vědy. Saussurovi se podařilo vydělit homogenní předmět lingvistiky, čímž povýšil lingvistiku na vědu. Máme možnost zkoumat způsoby a zákonitosti, kterými se řídí jazykový systém přítomný v každém jedinci. Ona vědecká objektivita tedy spočívá v odsunutí nahodilosti individuální zkušenosti, individuálních rozhodnutí a subjektivity. Vítězství strukturální metody však podle Ricoeura vyloučilo z oblasti zkoumání jazyka samotný akt mluvení. V tomto okamžiku se však vytrácí samotná intence mluvy, naše snaha o něčem vypovídat. Vytrácí se diskurz. Nutno poznamenat, že pro Ricoeura není diskurz pouze mluvou v saussurovském slova smyslu, ale mluvou, která již má svůj význam, přičemž tento význam není konstituován pouze na základě systému, ale předpokládá vztáhnutí znaku ke skutečnosti, ke které chceme v mluvě odkazovat.⁵⁷ Pro toho, kdo mluví, není mluva předmětem, ale zprostředkováním. Chceme mluvit o něčem. Mluvit tedy znamená překročit uzavřenost systému znaků, kterou předpokládá strukturální lingvistika. Tím, jak podle Ricoeura mluva překračuje jazyk směrem ke světu, se však budu zabývat v části věnované problému reference a sebereferece diskurzu.

Podle Ricoeura není strukturalismus postačujícím způsobem pro chápání jazyka. Jinými slovy, strukturalistická metoda nezodpovídá veškeré otázky, které jsou s jazykem spjaté. Jazyk jako předmět se totiž nepoddává pouze strukturalistickému přístupu. Ricoeur říká, že „sama zkušenost mluvčího i posluchače s mluvou brání nároku na absolutizaci tohoto předmětu.“⁵⁸ Prizmatem strukturalistické metody se mluva jeví jako něco individuálního, a tudíž neuchopitelného, kdežto jazyk je chápán jako nadindividuální kód. Ricoeur však zdůrazňuje, že právě proto je strukturalismus vědou a ne filozofií. Strukturalistická metoda se totiž nevztahuje k myšlení subjektu, ale hledá pouze jakousi zákonitost, kterou se myšlení řídí.⁵⁹ Myšlení je na rozdíl od jazykového systému vědomé, reflektující sebe sama. Naše přání a snahy nejsou nevědomé, ale jsou v myšlení transparentní. Strukturalistická filozofie by tudíž byla filozofií myšlení bez myšlení. Nutno poznamenat, že tendence povýšit strukturalismus na filozofii spatřuje Ricoeur až v úvahách strukturálního antropologa Clauda Lévi-Strausse obsažených v jeho díle *Myšlení přírodních národů*.⁶⁰ Ricoeur říká, že toto dílo představuje

⁵⁶ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 207.

⁵⁷ PELLAUER, David. *Ricoeur: a guide for the perplexed*, s. 58.

⁵⁸ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 208.

⁵⁹ RICOEUR, Paul. *Struktura a hermeneutika*, s. 274.

⁶⁰ LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. Liberec: Dauphin, 1996.

poslední etapu procesu generalizace strukturalistické metody. Lévi-Strauss zde totiž dochází k závěru, že myšlení a mýty fungují stejně a existuje zde pouze globálně zvažovaná úroveň myšlení přírodních národů – jistý přirozený kód vlastní všem kulturám. Podle Ricoeura se však jedná o „myšlení řádu, je to ovšem myšlení, které nemyslí.“⁶¹ Podle Lévi-Strausse je v každém myšlení přítomný jistý podvědomý řád, systém rozdílů, na který lze strukturalistickou metodu uplatnit bezmezně. Jedná se o metodu upřednostňující skladbu namísto významu, které jsou subjektem interpretovatelné. Pro Ricoeura je však představa strukturalistické filozofie neudržitelná právě kvůli potlačování tohoto subjektu. S pozorností, která se upínala ke kódu, mizela podle Ricoeura otázka diskurzu do pozadí. Problém diskurzu, který byl dříve problémem primárním, se s příchodem strukturalismu stává problémem okrajovým. Výdobytky strukturalismu se týkají jazyka jako struktury a systému, přičemž dochází k upozadění jazyka používaného.

2.3. Sémantika a sémiotika

Odklon od studia diskurzu byl podle Ricoeura zapříčiněn upřednostněním roviny jazyka, jakožto systému, před mluvou, která byla charakterizována jako subjektivní, a tudíž nevědecká. Lingvistika se spokojila se studiem uzavřeného jazykového systému. Ricoeur si však klade jasný cíl, a to „vysvobodit diskurz z jeho marginálního a nejistého exilu.“⁶² Dříve než však představím Ricoeurovo pojetí diskurzu, je třeba zmínit jeho rozlišení mezi sémantikou a sémiotikou. Toto rozlišení totiž bude jedním z hlavních bodů Ricoeurovy obhajoby diskurzu. Tím, že Ricoeur nahrazuje pojem „parole“ pojmem „diskurz“, zdůrazňuje nutnost rozlišení mezi dvěma teoretickými přístupy a jejich rozdílnými předměty, mezi sémantikou a sémiotikou. Sémiotika je vědou o znacích a znakových systémech.⁶³ Nutno poznamenat, že sémiotika nezkoumá pouze jazyky, ale obecně i všechny ostatní znakové systémy. Sémantika je na druhou stranu vědou, která se zabývá vztahem znaků ke skutečnosti, která je jimi denotována. Ricoeur o sémantice a sémiotice uvažuje i z hlediska rozdílnosti jejich předmětu. Pro sémantiku je základní jednotkou věta, kdežto sémiotika je podle Ricoeura vědou zabývající se znakem.⁶⁴

---

⁶¹ RICOEUR, Paul. *Struktura a hermeneutika*, s. 283.

⁶² RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 15.

⁶³ Saussure užívá termínu sémiologie. Sémiologie je synonymním označením sémiotiky. Pro Saussura byla sémiologie rovněž obecnou vědou o znacích a první myšlenka takto obecně zaměřeného studia se objevuje právě v jeho kurzu.

⁶⁴ Tamtéž, s. 20.

Sémantika a sémiotika nejsou podle Ricoeura odlišné pouze svým předmětem. Ricoeur tyto vědy rovněž hierarchizuje a dochází k závěru, že sémantika sémiotice předchází. Sémiotika se podle Ricoeura potýká pouze s virtuálním znakem, kdežto sémantika zkoumá skutečné (v promluvě realizované) sdělení. Diskurz je podle Ricoeura událostí jazyka a odehrává se v čase. Ricoeur se tedy upřednostněním sémantiky opět staví proti strukturalismu. Strukturalismus podle Ricoeura „považuje časovou dimenzi této události za epistemologickou slabost, kterou se vyznačuje lingvistika parole.“⁶⁵ Z pohledu strukturalismu je epistemologickou slabostí diskurzu fakt, že se nepoddává jednotnému vědeckému zkoumání. Diskurz plyne v čase a vytrácí se, neřídí stejnými zákonitostmi jako kód. Epistemologická slabost diskurzu však podle Ricoeura musí ustoupit zvýraznění ontologické priority diskurzu. Právě přítomnost diskurzu v čase potvrzuje podle Ricoeura jeho skutečnost. Systém je tedy v tomto smyslu pouze virtuální. Jazyk je skutečný jen skrze zprávu, kterou je kód realizován. Diskurz není podle Ricoeura pouze nějakým prchavým a přechodným stádiem jazyka. Akt diskurzu může být transformován a zachovávat si svou identitu navzdory pomíjivosti, která je mu strukturalismem vytýkána. To, o čem diskurz vypovídá, se může podle Ricoeura realizovat opakovaně, za použití jiných slov nebo jiného jazyka.

Tyto dva rozdílné pohledy nám tedy otevírají dva druhy lingvistiky. Na jedné straně máme sémantiku, na druhé sémiotiku. Sémiotika je formální v tom smyslu, že se zabývá pouze konstitutivními jednotkami - znaky. Sémantika se podle Ricoeura zabývá větou jako událostí promluvy. Je opět třeba zmínit, že pro Ricoeura sémantika z ontologického hlediska sémiotice předchází. Je to právě naše snaha o něčem vypovídat, která předchází jakémukoliv kódu, kterého při vypovídání využíváme. Toto vede Ricoeura k závěru, že sémiotika je pouze abstrakcí sémantiky. Ricoeur zdůrazňuje, že „definice znaku jako vnitřního rozdílu mezi „označujícím“ a „označovaným“ předpokládá jeho sémantickou definici vztahu k věci, kterou zastupuje.“⁶⁶ Dříve než se mohl znak opozičně vymezit v rámci systému, musela existovat jeho vazba ke skutečnosti.

2.4. Slovo

Předtím než se budu detailněji zabývat větou jako základní jednotkou diskurzu, musíme se ještě věnovat otázce slova. Přestože Ricoeur zdůrazňuje ontologickou přednost sémantiky před sémiotikou, nechce, aby docházelo k jejich rozpojení. Ricoeurovou snahou je překlenout

---

⁶⁵ Tamtéž, s. 22.

⁶⁶ Tamtéž, s. 38.

propast mezi jazykem a mluvou, kterou má podle něj na svědomí právě strukturalismus a k tomuto překlenutí dochází právě na úrovni slova. Ricoeur říká, že „uvažovat o mluvě bude znamenat uvažovat o jednotě právě toho, co Saussure rozpojil, o jednotě jazyka a mluvení.“⁶⁷ Strukturalistický přístup k jazyku je podle Ricoeura jednorozměrný, jelikož je pouze sémiotický. Zabývá se pouze uspořádáním jazykového systému, který nemá vztah k nesémiotické realitě. Tímto Ricoeur opět poukazuje na omezenost strukturálního přístupu, která je zapříčiněna upozaděním vazby znaku ke skutečnosti, k sémantické rovině jazyka či jiných znakových systémů obecně. Proti čistě sémiotickému modelu, který nám nabízí strukturalismus, chce Ricoeur postavit model dvojrozměrný. Takovýto model by respektoval znaky i věty jako dvě neredukovatelné entity. Jinými slovy, bude respektovat rovinu mluvy i jazyka. Podle Ricoeura si na jednu stranu musíme být vědomi antinomického vztahu mezi jazykem a mluvou. Na druhou však jejich rozdílnost nesmíme považovat za nepřekonatelnou.

Proč je tedy slovo pro Ricoeurovo zkoumání tohoto vztahu důležité? Podle Ricoeura totiž představuje spojující článek mezi mluvou a jazykem. Slovo můžeme považovat za jistý most mezi strukturou a událostí. Svou podstatou je totiž přítomné jak v rovině mluvy jako události, tak v rovině jazyka jako systému. Podle Ricoeura „slovo představuje jakýsi spoj mezi systémem a aktem, mezi strukturou a událostí; na jedné straně jako diferenciální platnost závisí na struktuře, avšak v tom případě je pouze sémantickou virtualitou; na druhé straně závisí na aktu a události.“⁶⁸ Pohled na slovo nám podle Ricoeura pomůže lépe porozumět vztahu mezi individuální zprávou a kódem. Základní charakteristikou slova je podle Ricoeura fakt, že je v jistém smyslu více i méně než věta.⁶⁹ Věta slovu předchází a bez věty nemá samotné slovo význam a nedokáže k ničemu odkázat. Z hlediska tvorby významu je tedy slovo méně než věta. Ricoeur opět zdůrazňuje, že „znak jako rozdíl systému nic nevyovídá.“⁷⁰ Slovo tedy získává svůj význam v okamžiku, kdy věta o něčem vyovídá. Slovo má sice přesně vymezený svůj potenciál v systému, ale teprve v rámci věty se má možnost podílet na významu. Na rozdíl od věty je však slovo vřazeno do struktury a z této struktury při použití vychází. V tomto ohledu je podle Ricoeura slovo více než větou, jelikož je více trvanlivé. Věta je v tomto smyslu oproti slovu pomíjivá. Slovo je totiž přemístitelnou entitou. Je znovu aplikovatelné v budoucí promluvě a nevytrácí se tak jako věta.

---

⁶⁷ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 209.

⁶⁸ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 215.

⁶⁹ Tamtéž, s. 214.

⁷⁰ Tamtéž, s. 214.

Slovo je tedy podle Ricoeura jakýmsi průsečíkem osy synchronie a osy diachronie. Jednou nohou stojí v oblasti mluvy a druhou v oblasti jazyka. Slovo se však podle Ricoeura rovněž podílí na vývoji jazyka. Při použití slova v promluvě, jako nové kombinaci, získává slovo novou hodnotu. S touto novou hodnotou se poté podle Ricoeura navrácí zpět do systému a obohacuje jej o význam, který získalo při svém použití. Skrze slovo se tedy do systému promítá historie, změna, která je z pohledu strukturalismu těžce uchopitelná. Připomeňme, že podle Saussura je změna pouze něčím nahodilým a dílčím a je pouze přechodem od jednoho rovnovážného systému k druhému. Ricoeurův přístup tedy daleko lépe vysvětluje proces změn v jazykovém systému. Tento přístup nám podle Ricoeura pomůže lépe porozumět výměně mezi strukturou a událostí, mezi anonymním systémem a individuálním sdělením. O tom, jak dochází k obohacení systému o historii, budu ještě hovořit v části věnované metafoře.

2.5. Věta

Jestliže je slovo mostem mezi strukturou a událostí, pak se věta nachází pouze na pólu události. Diskurz se totiž podle Ricoeura vždy zakládá na události. Jak shrnuje Pellauer: „Diskurz, ve výsledku, vždy probíhá jako reálná událost v čase, na rozdíl od atemporální a abstraktní struktury objevené strukturalismem.“⁷¹ Jak jsem již zmínil, je to až na úrovni věty, kdy o něčem vypovídáme. Věta je podle Ricoeura zakládající jednotkou diskurzu. Podle Ricoeura je skutečná „pouze věta jako událost hovoření.“⁷² Věta je podle Ricoeura celkem, který nelze redukovat na sumu svých částí. Je novou a komplexní entitou, které se nedobereme, pokud ji rozložíme na jednotlivá slova. Věta tedy je „vytvořená ze znaků, sama však není znakem.“⁷³ Ricoeur tímto kritizuje představu, že by existovala jakási přirozená posloupnost od menších jednotek k větším, která by ospravedlňovala možnost zkoumání jednotek vyššího řádu pomocí jejich rozložení na jednotky řádu nižšího. Stejně jako nám analýza fonémů ve slově nenapoví nic o jeho vztahu k ostatním slovům, tak nám ani rozložení věty na slova nenapoví, o čem věta vypovídá. Každá jazyková úroveň si tedy podle Ricoeura zaslouhuje zvláštní pozornost.

Představa, že by věta byla nezachytitelnou a konkrétněji nedefinovatelnou událostí, tedy představa, že nemůžeme rozvíjet jistou teorii věty, je podle Ricoeura mylná. Věta má totiž

---

⁷¹ PELLAUER, David. *Ricoeur: a guide for the perplexed*, s. 60.

⁷² Tamtéž, s. 20.

⁷³ Tamtéž, s. 21.

svou neredukovatelnou strukturu a skládá se z funkce predikace a identifikace. Ricoeur zde vychází ze závěrů francouzského jazykovědce Émila Benvenista, pro kterého je základní podmínkou existence věty přítomnost predikátu.⁷⁴ Predikát však podle Ricoeura nemůžeme určit tím, že jej opozičně vymežíme uvnitř nějakého systému, jako tomu je například v případě fonémů. S predikáty se totiž setkáváme až na úrovni vypovídání, na úrovni individuální promluvy. Nemůžeme je tudíž integrovat pod jisté vymežitelné druhy. Druhou podstatnou složkou věty je subjekt. Tento subjekt funguje jako nositel identifikace ve větě (např. „tento papír“). Predikát pak funguje jako vlastnost tohoto subjektu. Ricoeur říká: „Predikát naopak označuje druh kvality, třídu věcí, typ vztahu nebo typ činnosti.“⁷⁵ Nahlížíme-li na větu jako na strukturu obsahující funkci predikace a identifikace, jsme podle Ricoeura schopni lépe obhájit stanovisko, že diskurz není pouze jakousi prchavou a iracionální existencí, což je implikováno saussurovskou opozicí jazyka a mluvy. To vede Ricoeura k tvrzení, že „diskurz má svoji vlastní strukturu“⁷⁶ Tuto strukturu však chápeme jako pronikání funkce identifikace a predikace v rámci věty, nikoliv jako strukturu ve strukturalistickém slova smyslu.

Kromě dynamického vztahu mezi strukturou a událostí je podle Ricoeura třeba při zkoumání diskurzu zvýraznit vztah mezi událostí a významem. Ústředním rysem diskurzu je podle Ricoeura právě překročení hranice mezi událostí a významem. Je to právě událost, která nám umožňuje realizovat naši lingvistickou kompetenci. Přímá analogie mezi diskurzem a událostí však může být zavádějící. Pohlédneme-li na jazyk z perspektivy chápání, pak událost nevyčerpává to, čím je diskurz charakteristický. Diskurz se podle Ricoeura „realizuje jako událost, ale je chápáný jako význam.“⁷⁷ Významem má Ricoeur na mysli obsah, který je tvořen syntézou funkce identifikace a predikace. Událost je prchavá, kdežto význam výpovědi takto prchavý není. Významem však v případě diskurzu musíme rozumět dvě rozdílné věci. Jednak je zde význam zakládající se na intenci mluvčího. Tento význam je podle Ricoeura subjektivní. Poté je zde význam samotné věty, čili to, co vyplývá ze samotné konjunkce mezi funkcí identifikace a predikace a takovýto význam je objektivní. Tímto rozlišením se však budu detailněji zabývat v části věnované seberefenci a referenci diskurzu, kde budu věnovat pozornost otázce smyslu a významu.

---

⁷⁴ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 24.

⁷⁵ Tamtéž, s. 25.

⁷⁶ Tamtéž, s. 25.

⁷⁷ Tamtéž, s. 26.

2.6. Diskurz jako komunikace

Pomocí mluvy podle Ricoeura překračujeme uzavřenost znaků směrem k těm, kdo nám naslouchají.⁷⁸ Diskurz je třeba chápat jako akt komunikace. Právě vztah mezi mluvčím a adresátem zakládá jazyk jako komunikaci, zakládá pohyb diskurzu. Komunikace podle Ricoeura spočívá na základě dialogické situace, která funguje na principu tázání a odpovídání. Když něco tvrdíme, očekáváme souhlas. Z této podmínky není vyvázán ani monolog, který lze podle Ricoeura pojmut jako dialog člověka se sebou samým. Z hlediska existenciálního zůstává však komunikace jakýmsi zázrakem a záhadou. Takovéto hledisko vychází z náhledu, že zkušenost jednoho se nemůže stát zkušeností druhého. Naše mysl není transparentní a událost jedné mysli nemůže být přenesena do mysli druhé. Jak je tedy možné, že v rámci komunikace k nějakému takovému přechodu dochází? Zkušenost samotná musí být podle Ricoeura nepřenositelná, ale její význam se stává veřejný. Takto podle Ricoeura „komunikace překonává radikální nekomunikovatelnost žité zkušenosti jako takové.“⁷⁹ Kromě toho, že se komunikace zakládá na dialogické situaci, na vztahu mezi mluvením a nasloucháním, tak v ní dochází k převedení naší vnitřní zkušenosti do významu, který je naslouchajícími uchopitelný, na rozdíl od vnitřní zkušenosti. Komunikace tak podle Ricoeura překonává samotu, která je vlastní každé lidské bytosti.

Jak však k této komunikovatelnosti dochází? Zpráva je podle Ricoeura v zásadě komunikovatelnou skrze syntézu funkce identifikace predikace. Slova, která v diskurzu užíváme, jsou však přirozeně polysémická. Jedno slovo může v různých situacích nabýt různého významu. Slova, která nejsou svázána konkrétní výpovědí, jsou podle Ricoeura sémanticky bohatá a jejich mnohoznačnost jsme v komunikaci nuceni redukovat. Základní podmínkou významuplnosti naší výpovědi je přítomnost jistého kontextu. Tento kontext rovněž zamezuje vzniku mylných interpretací naší výpovědi. Podle Ricoeura „je úkolem kontextu sémantické bohatství zakrýt“⁸⁰ Je to právě kontext, v němž se mluvčí a adresát nachází, který je v dialogické situaci klíčový. Dialog má za cíl redukovat polysémii našich slov a rovněž umožňuje překonávat prvotní nekomunikovatelnost zkušenosti. Ricoeur říká, že „selektivní funkci diskurzu má iniciovat právě dialog. Kontextuální znamená dialogický.“⁸¹ Jakými způsoby je však kontext určován? Do naší komunikace se podle Ricoeura promítají i

⁷⁸ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 208.

⁷⁹ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 31.

⁸⁰ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 217.

⁸¹ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 32.

nelingvistické fakty, které tento kontext určují. Zde Ricoeur odkazuje k Austinově teorii řečových aktů.⁸² Austin totiž pojednává o jisté gramatice záměru, o řečových aktech, které se podílejí na vytváření kontextu a odlišují například příkaz od prosby nebo slibu. Podle Ricoeura si Austin jako první všímá tzv. performativů, kterými jsou například sliby. Když něco slibujeme, v podstatě děláme to, co říkáme, tím, že to říkáme.⁸³ Podle Ricoeura jsou však performativy pouze zvláštním případem všeobecné vlastnosti, kterou vykazují všechny třídy řečových aktů. Když totiž mluvíme, vždy mluvíme o něčem (lokuční akt), něco tímto mluvením činíme (ilokuční akt) a zároveň toto mluvení vyvolává účinky (perlokuční akt). Ve vytváření kontextu nelze opomenout ani funkci gest nebo intonace. Právě na základě těchto faktů jsme lépe schopni správně identifikovat kontext zprávy. Jsme schopni poznat, jedná-li se o tvrzení, příkaz nebo prosbu. Kontext je také specifikován použitím různých gramatických modů (indikativ, imperativ, optativ, ...).

2.7. Reference a sebereference diskurzu

Zabývali jsme se problémem diskurzu jako komunikace a Ricoeurovým zdůrazněním funkce kontextu v komunikovatelnosti našich výpovědí. Stále je však třeba se věnovat otázce reference. Je to totiž právě tato otázka, která ve strukturalistické teorii nemá své místo. Připomeňme, že jedním ze základních předpokladů strukturalismu je předpoklad uzavřenosti systému. Jak však v této části uvidíme, je to právě reference, která tuto uzavřenost nutně překračuje. Ricoeur ve svých úvahách o referenci vychází ze závěrů německého matematika, logika a filozofa Gottloba Frege a pro potřeby vymezení vlastností reference si vypůjčuje jeho rozlišení mezi smyslem a významem. Podle Frege se ke znaku váže jeho význam (*Bedeutung*) a jeho smysl (*Sinn*).⁸⁴ Např. význam slov „Večernice“ a „Jitřenka“ je týž, smysl je však rozdílný. Obě slova odkazují ke stejné skutečnosti, ke stejnému objektu, kterým je planeta Venuše. Významem je samotný předmět. Rozdíl však nacházíme ve způsobu, jakým je tento význam podán, čili ve smyslu. Frege to nazývá „rozdílným způsobem udání označovaného.“⁸⁵ K jednomu významu se tedy může vázat více znaků. Podstatné však je, že smyslu nemusí podle Frege nutně odpovídat význam. Frege tento problém ilustruje na tvrzení typu: „od Země nejvíce vzdálené nebeské těleso.“ Toto tvrzení má podle Frege jistě smysl, ale o jeho významu lze pochybovat, jelikož žádné takovéto těleso nám není známé. Můžeme tedy chápat

⁸² AUSTIN, J. L. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia, 2000. Základní filosofické texty.

⁸³ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, 28.

⁸⁴ FREGE, Gottlob. O smyslu a významu, In: *Scientia et Philosophia*, č. 4, červen 1992, Praha, s. 35.

⁸⁵ Tamtéž.

smysl sdělení bez toho, abychom se potýkali s jeho významem. Nyní však přejdeme k Ricoeurovi. Smysl je podle Ricoeura ideálním významem, který ještě není vztáhnut ke konkrétní situaci diskurzu. Smysl na rozdíl od významu není ještě vztáhnut ke světu a nepojí se s intencí mluvčího referovat „o něčem“. Podle Ricoeura je nám tato zvláštní souhra schopná odhalit základ vztahu mezi jazykem samotným a jeho způsobem bytí ve světě.⁸⁶ Reference je totiž přenesení zkušenosti do jazyka, je pravdivostní hodnotou diskurzu. Kdyby jazyku scházela reference, nebyl by jazykem. Znaky tedy musí být podle Ricoeura v diskurzu nasměrovány na to, co zastupují. V případě jazyka jako systému se však nesetkáme s žádnou referencí. Saussurovský jazyk nevystupuje mimo uzavřenost, která je jedním z axiomů strukturalismu. Ricoeur tvrdí zdůrazňuje, že „jazyky nemluví, mluví lidé.“⁸⁷ Pro Saussura se význam konstituuje uvnitř jazykového systému pomocí vzájemné hry opozic. Podle Ricoeura to však není anonymní kód, který promlouvá, je to především naše snaha o něčem vypovídat. Jak jsme viděli, je to právě diskurz a komunikace, skrze kterou se osobní zkušenost stává veřejnou. Jazyk je jakousi exteriorizací naší zkušenosti, je jejím zprostředkováním a díky němu se naše zkušenost může stát vyjádřitelnou. Když komunikujeme, transformujeme podle Ricoeura psychické do noetického. Dochází ke komunikovatelnosti naší vnitřní zkušenosti. Reference je tedy to, co vztahuje samotnou větu ke světu. Ricoeur říká, že „je jiným názvem pro nárok diskurzu na pravdu.“⁸⁸ Jednou ze základních vlastností jazyka tedy je, že teprve v okamžiku, kdy je použit, získává svou referenci. O události můžeme podle Ricoeura hovořit teprve ve chvíli, kdy „někdo“ referuje o „něčem“, a to v určitém čase.

Nutno poznamenat, že kromě problému reference uvažuje Ricoeur i o problému sebereference diskurzu. Kód je podle Saussura anonymní. Jak se však z diskurzu stává individuální sdělení mající vztah k subjektu? Diskurz podle Ricoeura neodkazuje pouze za sebe, ale rovněž nazpět k těm, kdo promlouvají. Vracíme se tedy k otázce kontextu. V samotné struktuře věty jsou totiž podle Ricoeura obsaženy jakési odkazy k mluvčímu. Ricoeur poukazuje například na osobní zájmeno já, které je takovýmto odkazem, přičemž opět vychází ze závěrů Émila Benvenista. Sebereference diskurzu podle Benvenista ukotvuje postavení člověka v řeči. Podle Benvenista slovo „já“ odkazuje k jednotlivému řečovému aktu, ve kterém je vysloveno, přičemž označuje mluvčího.⁸⁹ S přítomností takového „já“ v

---

⁸⁶ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 36.

⁸⁷ Tamtéž, s. 27.

⁸⁸ Tamtéž, s. 36.

⁸⁹ BENVENISTE, Émile. O subjektivitě v řeči. In: *Aluze 9*, 2005, č. 2, s. 80.

diskurzu je však podle Benvenista implikována i přítomnost druhé osoby - „ty“. Tato polarita je podle Benvenista podmínkou řeči. Sebereference diskurzu je jednou z dalších charakteristik diskurzu jako komunikace. Dalším sebereferenčním prvkem diskurzu je podle Ricoeura i podle Benvenista určování temporality. Pomocí flexe sloves, příslovcí nebo jiných slovních druhů odkazujeme na naši situovanost v čase.⁹⁰ Fakt, že diskurz funguje na principu sebereference, je podle Ricoeura dalším indikátorem rozlišení mezi povahou diskurzu a povahou lingvistického kódu, ukazujícím k situačnosti diskurzu. Právě tato situačnost je aspektem jazyka, který strukturalismus nedokáže postihnout. Slova typu „já“ se plně realizují až ve výpovědi, kde jsou vztáhnuta k subjektu. V kódu, který je bytostně anonymní, o nich nelze uvažovat jinak, než jako o prázdných formách.

---

⁹⁰ Tamtéž, s. 28.

3. Metafora

Máme před sebou poslední kapitolu, ve které představím Ricoeurovy úvahy o metafoře. Je to totiž právě Ricoeurova teorie metafory, do které se promítají veškerá dříve představená rozlišení. Ricoeur se také kriticky obrací k teoriím metafory, která se zakládá na strukturalistických východiscích. V jeho úvahách o metafoře se totiž projevuje zamítnutí čistě sémiologické teorie jazyka a zároveň ontologická priorita sémantického pólu. Ricoeur si také všímá zvláštního charakteru metaforické reference a metaforu chápe krajní případ výměny mezi strukturou a událostí. Náhled na metaforu nám tedy také pomůže porozumět principu změny v jazyce. V kontextu Ricoeurových úvah má metafora své neopominutelné místo. Dle Ricoeura se totiž skrze charakteristiky metafory můžeme dopracovat k obecné charakteristice literatury. V tomto ohledu Ricoeur na mnohých místech kladně hodnotí přínos teorie metafory estetika a filozofa umění Monroa Curtise Beardsleyho. Metafora je pro Ricoeura stejně jako pro Beardsleyho „báseň v miniatuře“.⁹¹ Podle Ricoeura se při cestě od celku básně vynořuje nová problematika, kterou má strukturální analýza sklon eliminovat a dovolím si říci, že je tato problematika taktéž problematikou estetickou. Ricoeur sám říká: „Tajemství řeči tkví v tom, jak se v našem mluvení vynořuje výpověď. Právě to nazývám otevřeností či lépe snad rozevřeností řeči.“⁹² Důležité ale je, že se řeč podle Ricoeura nejvíce rozevírá právě na úrovni metafory, která je dle jeho názoru také okamžikem, kdy řeč slaví svůj svátek a je nejotevřenější.⁹³

Jak jsem již zmínil, v kontextu Ricoeurových úvah je metafora také zvláštním typem predikace, který se výrazně podílí na vývoji jazykového systému. Mým cílem tedy bude objasnit vztah metafory k historii jazyka. Je patrné, že Ricoeurovo pojetí metafory jako procesu výměny mezi strukturou a událostí těží z východisek strukturální lingvistiky. Ze všeho nejdříve se však pokusím představit Ricoeurovu kritiku strukturalistické teorie metafory. Ukáže se, že strukturalistická metoda je v takové pozici, ve které nemůže fenomén metafory uchopit v celé jeho šíři, jelikož považuje metaforu za jistou sterilní operaci probíhající pouze na úrovni systému a opomíjí její událostní a sémantickou povahu. Strukturalismem navrhované řešení redukuje inovační funkci metafory a řadí se společně s teorií metafory klasické rétoriky, která bude rovněž v krátkosti představena, do linie tzv.

⁹¹ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 36.

⁹² RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 217.

⁹³ Tamtéž.

substitučních teorií, které nejsou podle Ricoeura teoriemi přijatelnými. V závěrečné části se zaměřím na Ricoeurovo vlastní pojetí metafory. Pozornost bude věnována Ricoeurovu přenesení problému metafory z oblasti sémantiky slova do oblasti sémantiky věty. Zabývat se budu Ricoeurovými úvahami o vztahu metafory k historii jazyka. Závěr této kapitoly bude věnován Ricoeurově vlastní teorii metafory, ve které se opět projevuje dvojrozměrnost Ricoeurova modelu.

3.1. Od rétoriky ke strukturalismu

Podle Ricoeura je nutno odmítnout ty teorie metafory, které předpokládají, že metafora je pouze tropem, který funguje na základě nahrazení významu pomocí jiného pojmenování. Mezi takovéto teorie se řadí i strukturalistická teorie, ale samotná představa metafory jako operace substituce má podle Ricoeura kořeny již v klasické rétorice. Aristoteles definuje metaforu jako „přenesení jména jedné věci, buď z rodu na druh nebo z druhu na rod nebo z jednoho druhu na jiný nebo podle obdoby.“⁹⁴ Toto přenesení pojmenování tedy probíhá na úrovni slova. V metafoře dochází k rozšíření významu skrze odchylku od doslovného významu slov, přičemž toto odchýlení je umožněno na základě podobnosti mezi těmito významy obou pojmenování. Funkcí podobnosti je být základem pro nahrazení doslovného významu. Z postulátů klasické rétoriky podle Ricoeura vyplývá, že má každé slovo svůj vlastní „vnitřní význam“. Metaforu klasická rétorika chápe jako jazykovou hru v procesu pojmenování, která má za cíl ozdobit náš projev a učinit jej příjemnějším. Metafora je tedy v klasické rétorice považována za jednu z ozdobných figur diskurzu, které autor užívá, aby oslnil či přesvědčil posluchače. Nahrazený význam nepředstavuje žádnou inovaci a nepřináší do jazyka nic nového. Metafora tedy není inovací, ale je pouze jakousi výplní nebo ozdobnou složkou diskurzu.

Teorie metafory klasické rétoriky a teorie strukturalismu jsou v mnohých aspektech podobné, což je důvodem proč Ricoeur tyto teorie na mnohých místech k sobě navzájem přirovnává. Strukturalismus, který se zakládá na postulátu homogenity všech jednotek jazyka, poskytl podle Ricoeura nový výchozí bod pro zkoumání metafory. Metafora totiž může být chápána jako jistá operace v rámci systému. Takovýto přístup je podle Ricoeura „v pozici, kdy může poskytnout nový základ pro stejný popis tropů, protože obsahuje nový koncept

---

⁹⁴ ARISTOTELÉS. *Rétorika-Poetika*. Praha: Rezek, 1999. s. 370.

lingvistické entity, znak.”⁹⁵ Strukturalismus se sice zbavuje mylného předpokladu, že by slovo mělo význam samo o sobě, ale ze Saussurových východisek rovněž vyplývá podle Ricoeura nepřijatelná přednost slova před větou. Přednost úrovně slova nutně ústí v jistou krizi, protože nám metaforu redukuje na pouhou sterilní a logicko-lingvistickou operaci právě na úrovni slov.⁹⁶ Jinými slovy nás nutí chápat metaforu jako pouhou náhražku, nezáživnou a neinovativní hru. Zde se opět projevuje Ricoeurovo upřednostnění sémantické perspektivy. To bude nejvíce patrné v části věnované metafoře jako sémantické inovaci.

Konkrétním příkladem strukturalistického přístupu k metafoře, který vychází ze saussurovských postulátů, je teorie Romana Jakobsona. Sám Ricoeur považuje jádro Jakobsonovy teorie metafor za saussurovské.⁹⁷ Jakobson ve své slavné studii s názvem *Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch*⁹⁸ rozlišuje mezi dvěma základními typy afatických poruch. Afázie je získaná porucha řeči, která vzniká na základě poškození mozku a projevuje se narušením schopnosti užívat jazyka. Zaměříme-li se na to, co se na základě těchto poruch děje s naší schopností mluvit, poslouží nám to podle Jakobsona k lepšímu porozumění povahy dvou typů operací, které jsou pro jazyk základní. Naše řeč se totiž podle Jakobsona zakládá na operaci kombinace a operaci selekce a právě tyto operace jsou při afatických poruchách zásadně ovlivněny.⁹⁹ Tyto operace se podle Jakobsona odehrávají na ose syntagmatu a ose paradigmatu (asociativních vztahů).¹⁰⁰ Nutno poznamenat, že Jakobson zde vychází ze Saussurova rozlišení mezi dvěma typy vztahů znaků, a to vztahů na ose syntagmatu a na ose asociativních vztahů. Syntagma chápe Jakobson jako osu, na které dochází k seřazování jednotlivých jazykových znaků za sebe, přičemž dochází k vytváření jistého kontextu. Jednotlivé znaky se proti sobě na této lineární ose vymezují. Syntagma je tedy podle Jakobsona vytvářeno kombinací fonémů a slov. Aby však takováto kombinace mohla vzniknout, musí ji předcházet operace selekce jednotek, které do této lineární osy vkládáme. Osu paradigmatu je třeba chápat jako jistou zásobnici znaků, ze které při mluvení volíme. V této ose se realizuje selekce znaků z kódu. Podle Jakobsona tedy možnost selekce „předpokládá možnost substituce jedné alternativy jinou alternativou, která je té první alternativě ekvivalentem z jednoho hlediska a z jiného hlediska se od ní liší.“¹⁰¹

⁹⁵ RICOEUR, Paul. *The rule of metaphor the creation of meaning in language*. London: Routledge, 2004. s. 120.

⁹⁶ Tamtéž, s. 121.

⁹⁷ Tamtéž, s. 206.

⁹⁸ JAKOBSON, Roman. Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch. In: *Poetická funkce*. Jinočany: H&H, 1995. s. 55–74.

⁹⁹ Tamtéž, s. 56.

¹⁰⁰ Jakobson vlastně říká, že porucha řeči ani nemůže mít jinou povahu než jsou tyto dvě varianty, protože tvorba a porozumění jazyka neprobíhá za pomoci žádné třetí či čtvrté operace.

¹⁰¹ Tamtéž.

První typ afatické poruchy se projevuje na ose syntagmatu a druhý na ose paradigmatu. První typ poruchy nazývá Jakobson poruchou v oblasti soumeznosti a druhý poruchou v oblasti podobnosti. Porucha v oblasti soumeznosti nás podle Jakobsona nutí užívat metafor, zatímco při poruše v oblasti podobnosti užíváme metonymie. Podle Jakobsona je metafora „nedostupná poruše v oblasti podobnosti.“¹⁰² Člověk s touto poruchou není schopen vnímat podobnosti mezi jednotlivými slovy a není schopný substituovat jedno slovo slovem, které se mu významově podobá. Je to tedy princip podobnosti a substituce na ose paradigmatu, na kterém se podle Jakobsona zakládá naše schopnost tvořit a chápat metafory. Vnímáme-li metaforu, jsme citliví vůči ose paradigmatu, ose selekce. Význam slova, které je užito namísto jiného slova, je podobný významu toho slova, které nahrazujeme. Tato změna tedy podobně jako v případě teorie klasické rétoriky probíhá na úrovni slov, nikoliv na úrovni diskurzu, což bude hlavním terčem Ricoeurovy kritiky. Takováto teorie má tendenci vysvětlovat metaforu jako alternaci v již uspořádaném systému podobností. Lidé s afatickou poruchou v oblasti soumeznosti, kteří mají tendenci užívat metafor říkají „*dalekohled místo mikroskop* nebo *oheň místo plynová kamna*“.¹⁰³ Podle Jakobsona se jedná o příklady jistých quasimetaforických výrazů. Tito lidé tedy podle Jakobsona tvoří metafory a při jejich výpovědi dochází k selekci alternativních označení pro tutéž věc.

Podle Ricoeura je největší výhodou Jakobsonova řešení jeho jednoduchost a možnost aplikace dvojpólovosti jazykových operací na jiné než jazykové systémy. Jakobson totiž své úvahy vztahuje i na malířství a na rozdíl mezi surrealismem a kubismem. Kubismus se dle jeho názoru orientuje na pól metonymie, zatímco surrealismus užívá metafor. Přijmeme-li však toto řešení, ocitáme se opět v pozici, kdy za toto řešení musíme zaplatit potlačením podstatných rysů metafor. Jakobsonova teorie metafor podle Ricoeura ignoruje zásadní rozlišení mezi sémiotikou a sémantikou, rozlišení mezi znaky a větou. Takováto teorie podle Ricoeura „charakterizuje obecný sémiotický proces a rozhodně ne formu atribuce, jejímž předpokladem je rozdíl mezi diskurzem a znakem.“¹⁰⁴ Jakobsonův přístup tedy implikuje, že v metafoře dochází pouze k náhradě slov. Významem znaku je podle Jakobsona znak, do něhož může být původní znak přeložen. Strukturalismus nám tedy podává čistě sémiotický model metafor. Takto ale opomíjí predikaci, kterou spatřujeme až na úrovni diskurzu. Redukuje metaforu na substituci jednoho znaku znakem jemu podobným. Metafora však podle Ricoeura dává smysl až na úrovni věty a na úrovni vypovídání. Ricoeur říká: „A jestliže metafora dává smysl pouze ve výpovědi, je fenoménem predikace, ne pojmenování.“¹⁰⁵ Je tedy mylné

¹⁰² Tamtéž, s. 61.

¹⁰³ Tamtéž, s. 62.

¹⁰⁴ RICOEUR, Paul. *The rule of metaphor the creation of meaning in language*, s. 208.

¹⁰⁵ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 70.

hovořit o metaforickém použití slova. Správné je podle Ricoeura uvažovat o metaforickém vyjádření. Jakobsonova teorie rovněž ignoruje rozdíl mezi mrtvými a živými metaforami. Mezi metaforami, které se již ustálily a jsou součástí našeho slovníku, a metaforami, které systém teprve zasahují. Z Jakobsonova postoje totiž vyplývá, že se v systému vyskytují dopředu dané podobnosti mezi jednotlivými znaky.¹⁰⁶ Jinými slovy, je zde předpokládána jistá síť podobností v kódu. Takovýto přístup však podle Ricoeura zakrývá proces vznikání a čtení metafor. Podobnost je přijata automaticky. Jak však uvidíme, živá metafora vzniká především na základě jisté významové kontradikce a podobnost je teprve nalézána.

3.2. Metafora jako sémantická inovace

Metafora podle Ricoeura vytváří jisté napětí. Toto napětí však nemůžeme považovat za napětí mezi doslovnými významy slov, ale jedná se o napětí, které probíhá až na úrovni dvou rozdílných interpretací a interpretace předpokládá diskurz, ne dvě od sebe oddělené jednotky s vlastními významy. Metafora je tedy podle Ricoeura konfliktem interpretací.¹⁰⁷ V případě užití metafory je podle Ricoeura samotnou strategií diskurzu absurdita. Tato absurdita vzniká kontradikcí doslovných významů a spočívá v tom, že doslovné významy slov, kterých v metaforickém vyjádření užíváme, nejsou svým způsobem kompatibilní. Uvedu příklad: Budu-li o svém psovi tvrdit, že „Baryk je tygr“, nedává mé tvrzení z logického hlediska smysl. Vzniká zde rozpor mezi pojmem psa a pojmem tygra. Pes nikdy nemůže být kočkovitou šelmou, natožpak tygrem. V tom tedy spočívá ona nekompatibilita. Podle Ricoeura je tedy v rámci metaforického vyjádření doslovný význam zničen významovou kontradikcí. Až na základě tohoto vyrušení původní a doslovné interpretace jsme schopni uvažovat o metaforické interpretaci. Ricoeur tento proces nazývá procesem sebeničení a transformace. Psovi predikují vlastnosti, které jsou charakteristické pro kočkovité šelmy (např. dravost, nevyzpytatelnost). Na základě konfliktu interpretací zde vyvstává metaforická interpretace, na jejímž základě přisuzujeme vlastnosti tygra psovi. Prostřednictvím metafory se tyto jevy sbližují a promluva mezi nimi utváří nový vztah.

Původní nesrozumitelnost nás podle Ricoeura motivuje k hledání souvislosti, podobnosti mezi spojením těchto výrazů. Tato podobnost je tedy teprve nalézána. Jak shrnuje Ricoeur, v metafoře jde o to „objevit příbuznost tam, kde běžné vnímání žádný vztah nevidí.“¹⁰⁸

¹⁰⁶ RICOEUR, Paul. *The rule of metaphor the creation of meaning in language*, s. 128.

¹⁰⁷ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 72.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 73.

Metafora je podle Ricoeura akumulovanou chybou, na jejímž základě budujeme nový významový vztah. Klasická rétorika ani strukturalismus není s to vysvětlit tento dynamický proces vznikání metafor. Vysvětluje metaforu jen jako náhradu jednoho slova za slovo druhé, což podle Ricoeura vede k tomu, že je metafora chápána jako jakási sterilní operace. Metafora je však podle Ricoeura zejména sémantickou inovací, je vyřešením původní disonance mezi významy, a to na úrovni věty, ne slova. Při čtení metafory nesubstituuje, ale řešíme jistý problém, na základě kterého metafora ožívá. V daném okamžiku je metafora podle Ricoeura „výtvorem jazyka, sémantickou inovací bez statusu něčeho v jazyce stanoveného.“¹⁰⁹

3.3. Metafora jako základ změny jazykového systému

Proces změny jazyka lze podle Ricoeura vysvětlit poukazem k funkci metafor. Metafora je podle Ricoeura krajním případem principu, který umožňuje přechod mezi systémem a promluvou, což jsem již naznačil v úvodu této kapitoly. Viděli jsme jak metafora funguje a zbývá se tedy věnovat otázce, jak k této výměně mezi systémem a promluvou dochází. Metafora je podle Ricoeura procesem přenosu smyslu, procesem, kdy slova, která jsou součástí systému a věty nabývají nového smyslu. Základním předpokladem pro možnost výměny mezi strukturou a událostí je polysémie našich slov. Změna v jazykovém systému je umožněna díky možnosti připsat jednomu slovu více významů. Polysémie však není podle Ricoeura nedostatkem jazyka, ale je jeho živou a podstatnou součástí.¹¹⁰ Je podmínkou tzv. ekonomie jazyka. Nebýt polysémie, jazyk by se musel nekonečně rozšiřovat. Ricoeur říká, že „jazyk bez polysémie by porušoval princip ekonomie, jelikož by nekonečně napínal slovník.“¹¹¹ Například skutečnost, že můžeme slovem „zámek“ označit jistou stavbu, ale také druh ochranného mechanismu, je důkazem této ekonomie. Představa, že bychom pro každý objekt či jev museli mít zvláštní výraz, je tudíž neudržitelná. Pokud by jazyk takto fungoval, je také dost nepravděpodobné, že by naše mysl dokázala udržet takto rozsáhlý a neustále se rozšiřující systém.

Ricoeurův pohled na metaforu je dvojrozměrný a zahrnuje jak sémiotickou, tak sémantickou perspektivu. Výměnu, ke které dochází mezi systémem a promluvou, nevidíme, budeme-li na jazyk pohlížet pouze strukturalisticky. Jak jsme již viděli, pro Saussura byla

---

¹⁰⁹ RICOEUR, Paul. *The rule of metaphor the creation of meaning in language*, s. 114.

¹¹⁰ Tamtéž, 134.

¹¹¹ Tamtéž.

změna v jazykovém systému vždy nahodilá. Abychom této změně porozuměli, je třeba opět vzít v potaz souhru mezi událostí a strukturou.¹¹² Slovo je podle Ricoeura „kumulativní entita, schopná nabývat nových dimenzí smyslu, aniž by pozbyla starých“.¹¹³ Skrze metaforický proces tedy dochází jak k vytržení slova ze systému, tak k včlenění nového významu, kterého slovo nabylo v metaforickém vyjádření, do systému. Aby však byla výměna mezi událostí a systémem kompletní, musí dojít k zařazení nového významu do slovníku. Aby k tomuto zařazení nového významu, kumulaci významu slova došlo, musí být nové spojení přijato mluvčími daného jazyka. Nový kontext, ve kterém je slovo v metaforickém vyjádření užito, vytváří podle Ricoeura nový význam. Právě tento nový význam musíme chápat jako událost, která v okamžiku vzniku metafory existuje pouze v daném kontextu. V takovou chvíli je metafora metaforou živou. Tato živá metafora však může být reidentifikována. Podle Ricoeura může být konstrukce, která metaforické vyjádření tvoří, opakovaně použita. Takto se z původně živého a inovativního metaforického smyslu stává podle Ricoeura událost, která systém zasahuje.¹¹⁴ Nutno poznamenat, že se zde projevuje Ricoeurův argument proti námitce prchavosti diskurzu ze strany strukturalismu. Připomeňme, že pro Saussura je promluva individuální a prchavou kombinací a projevuje se na ose diachronie, kterou odsouvá z pole zkoumání.

V okamžiku, kdy je metafora přijata komunitou mluvčích, podílí se na vývoji jazyka jako systému. Podle Ricoeura metafora obohacuje systém o historii. Účinkem metafor adoptovaných mluvčími daného jazyka je rozšíření polysémie slov. Ricoeur však dodává, že „v této finální fázi, kde významový efekt, který nazýváme metaforou, přešel ve význam rozšiřující polysémii, metafora není déle živá, ale je mrtvou metaforou.“¹¹⁵ Je třeba si být vědom toho, že pouze živé metafory vytvářejí onu dynamiku mezi strukturou a událostí a jsou zároveň významem a událostí. To, co metafora dělá, si podle Ricoeura neuvědomíme v okamžiku, kdy se budeme zabývat pouze metaforou mrtvou, musíme ji zachytit v procesu jejího vznikání, v procesu, kdy je metafora sémantickou inovací. Takové metafory jako např. „noha stolu“ nepovažujeme dnes za inovativní, jelikož se opakováním staly součástí slovníku a jak říká Ricoeur: „Ve slovníku nenajdeme žádné živé metafory.“¹¹⁶

Strukturalistický model nám tedy znemožňuje pohlížet na úplnost procesu této změny systému. Z Ricoeurova úhlu pohledu nám však již změna v systému nepřipadá jako něco

¹¹² RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 215.

¹¹³ Tamtéž, s. 216.

¹¹⁴ RICOEUR, Paul. *The rule of metaphor the creation of meaning in language*, s. 115.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, s. 75.

nahodilého. Je to právě metafora, která má na svědomí expanzi systému. Proces expanze je však nutně doprovázen procesem limitace. Systém podle Ricoeura musí polysémii našich slov redukovat. Ricoeur říká: „Slova mají víc než jeden smysl, ne však nekonečný smysl.“¹¹⁷ Tento proces změny je podle Ricoeura panchronického řádu. Jinými slovy, promítá se v řádu synchronním i diachronním. Připomeňme, že Saussure zásadně odmítá v lingvistice možnost panchronního hlediska, čili takového hlediska, které by současně zkoumalo fakty synchronní a diachronní. Takovýto projekt by dle jeho názoru byl utopickým podnikem. Skrze metaforu se však podle Ricoeura dějiny promítají do stavů systémů. Není možné zaujmout jednotné hledisko, máme-li tento proces změny zachytit. Na jednu stranu je zde proces expanze smyslu slova zapříčiněný jeho novým použitím, na druhou stranu je zde proces limitace, který nutí slovo zaujmout jasný vztah k ostatním jednotkám v systému. Podle Ricoeura je to právě na úrovni symbolické mluvy, kde „polysémie našich slov vyplývá ze souběhu metaforického procesu a limitativní činnosti sémantického pole.“¹¹⁸

---

¹¹⁷ RICOEUR, Paul. *Struktura, slovo, událost*, s. 216.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 217.

Závěr

Cílem této práce bylo společně s Ricoeurom poukázat na jisté omezení, ke kterému nás může svádět strukturalismus, necháme-li se zaslepit jeho přísnou metodologií. Východiska strukturální metody jsem se pokusil co nejlépe shrnout v první kapitole věnované *Kurzu obecné lingvistiky* Ferdinanda de Saussura. Zde jsem se věnoval zejména rozdílu mezi synchronní a diachronní lingvistikou, jazykem a mluvou, ale také povaze jazykového znaku a způsobu, jakým tento znak nabývá hodnotu v systému. V následující kapitole věnované Ricoeurově kritice jsem představil hlavní Ricoeurovy námitky vůči takto rozvrženému poli zkoumání. Představena byla Ricoeurova revize strukturalistických východisek a jeho zhodnocení důsledků výhry strukturalistického přístupu. Saussurovi se sice podařilo vydělit homogenní předmět, kterým je jazyk, ale zároveň byla mluva odsunuta z pole zkoumání. Ricoeur se však tomuto omezení brání a klade si za cíl věnovat se otázce mluvy jako diskurzu. V práci jsem představil Ricoeurom zastávanou myšlenku ontologické priority diskurzu před jazykem. Naše touha vypovídat je základním předpokladem existence jakéhokoliv jazykového systému. Proto jsem se věnoval Ricoeurovu dvojrozměrnému modelu, který pojí sémiotickou i sémantickou perspektivu, což se nejlépe projevilo na Ricoeurově analýze slova jako mostu mezi strukturou a událostí. Dále jsem se věnoval větě jako základní jednotce diskurzu mající jistou neredukovatelnou strukturu v rámci prolínání funkce identifikace a predikace. Zde se projevila Ricoeurova námitka proti tvrzením o prchavosti a neuchopitelnosti mluvy. Zabýval jsem se také úvahami o referenci a seberefenci diskurzu, kterými Ricoeur míří proti předpokladu uzavřenosti světa znaků. Poslední kapitola se věnovala problematice metafory. Představena zde byla strukturalistická teorie metafory a Ricoeurova kritika zaměřená zejména na zjednodušení a opominutí funkce metafory v rámci vývoji jazyka. Jak se však také ukázalo, Ricoeurova teorie metafory těží ze strukturálních východisek, protože poukazuje na způsob, jakým metafora jako událost zasahuje právě systém.

Seznam použité literatury

- ARISTOTELES. *Rétorika-Poetika*. Praha: Rezek, 1999.
- AUSTIN, J. L. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofía, 2000. Základní filosofické texty.
- BENVENISTE, Émile. O subjektivitě v řeči. In: *Aluze 9*, 2005, č. 2.
- CULLER, Jonathan D. *Saussure*. Bratislava: Archa, 1993. Filozofia do vrecka.
- FREGE, Gottlob. O smyslu a významu, In: *Scientia et Philosophia*, č. 4.
- JAKOBSON, Roman. *Six Lectures on Sound and Meaning*. Hassocks: HarvesterPress, 1978.
- JAKOBSON, Roman. Dva aspekty jazyka a dva typy afatických poruch. In: *Poetická funkce*. Jinočany: H&H, 1995.
- PELLAUER, David. *Ricoeur: a guide for the perplexed*. New York: Continuum, 2007.
- RICOEUR, Paul. Struktura a hermeneutika. In: *Znak, struktura, vyprávění: výběr z prací francouzského strukturalismu*. Brno: Host, 2002.
- RICOEUR, Paul. Struktura, slovo, událost. In: *Život, pravda, symbol*. Praha: OIKOYMENH, 1993.
- RICOEUR, Paul. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Bratislava: Archa, 1997.
- RICOEUR, Paul, *The rule of metaphor the creation of meaning in language*. London: Routledge, 2004
- SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurs obecné lingvistiky*. Vyd. 3., upr., V nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2007.
- STURROCK, John. *Structuralism*. MA: Blackwell Pub. 2003.